

N. SZABÓ JÓZSEF

A zenetudományos elit és a rendszerváltozás (1945–1946)

Más elitesoportokhoz hasonlóan a zenetudományos elitre is hatással voltak a II. világháború utáni átfogó politikai változások, a felsőoktatás és a tudományos élet átalakítása, továbbá a művészet szerepének újfajta értelmezése. Jelen tanulmányunkban bemutatjuk, hogy az 1945 utáni egyetemi reformelképzelések miként érvényesültek a nagy presztízsű zenetudományos képzés területén; hogy milyen szerepet vállalt a zenetudományos elit a tudománypolitikában és az MTA átalakításában, s hogy miként aktivizálódott a zenész elit a közéletben, a civil szerveződésekben. Arra is kitérünk, hogy a magyar zenetudósok körében miként zajlottak le az 1945 utáni igazolások és a B-listázás, illetve, hogy miként viszonyultak a politikai pártok a zenei élet kiválóságaihoz.

A Horthy-rendszer és a zenei elit¹

A II. világháború utáni zenetudományos elit helyzetét nem érthetjük meg e csoport és a politika 1920–1945 közötti kapcsolatának rövid bemutatása nélkül. Mint ismeretes, a magyar zenetudomány, illetve a Zeneakadémián folyó képzés nemzetközi színvonalú volt. Ennek ellenére előfordulhatott olyan eset, hogy néhány magyar zeneszerző – elsősorban politikai okokból vagy származása miatt – külföldön nagyobb elismerést és publicitást kapott, mint Magyarországon.

A zenei elit bizonyos képviselőit – „művészetpolitikai” aktivitásukkal szoros összefüggésben – személyükben érintették azok a nagy társadalmi-politikai változások, amelyek az I. világháború után az országban végbementek. Az 1918–1919-es évek baloldali-forradalmi szervezeteiben való szerepvállalás után bekövetkező jobboldali fordulat, majd az 1921-től konszolidálódó Horthy-rendszer „sajátos” viszonyt alakított ki a politikai változások idején szerepet vállalókkal, a „kompromittálódottakkal” kapcsolatban.

Mint minden nagy politikai változás idején lenni szokott: volt, akinek a hatalom „megbocsátott”, volt, akinek nem. A többség a politikától függetlenül tette a kötelességét, és a továbbiakban is színvonalasan művelte hivatását.

A többi kulturális-tudományos elitesoporthoz hasonlóan a Horthy-rendszer idején ebben a közegben is a konzervatív szellemiségű zenetudósok és művészek határozták meg a korszak zenei életét. Nem véletlen, hogy az 1920-as években döntő szerepet játszott a magyar zenekultúrában a nemzeti irányzat zenei tekintélye, Hubay Jenő hegedűművész, zeneszerző, a Zeneakadémia tanára és igazgatója, aki 1921-től a Magyar Tudományos Akadémiának is tiszteletbeli tagja volt. Hubay virtuóz hegedűjátékával a korszak egyik legnagyobb előadóművészeként vált ismertté. Világhírű iskolája olyan kiváló hegedűsöket nevelt, mint Szigeti József, Székely Zoltán vagy Zathureczky Ede.

Hubay Jenő mellett a zenei élet másik befolyásos alakja Dohnányi Ernő volt. Miután az 1919-es kommunben, illetve a kommunista kezdeményezésre létrejött zenei direktóriumban való „szereplése” feledésbe merült, a '20-as évek közepétől Dohnányi idomult a hivatalos közélet igényeihez, amit a hatalom kellőképpen értékelt is. A XX. század egyik legjelentősebb zongoraművészt 1934-ben kinevezték a Zeneművészeti Főiskola főigazgatójának (tisztségét 1943-ig töltötte be), számos díjjal és kitüntetéssel halmozták el. Az 1930-as évben már az ő kezébe került a magyar zenei élet irányítása. A „zenepolitikát” meghatározó Dohnányi kiváló minőségérzékkel rendelkezett, többek között Bartók Béla és Kodály Zoltán zenetudományi és művészeti tevékenységét is támogatta.

Bartók Béla nemcsak világszínvonalú zenetudós és zeneszerző volt, hanem zongoraművészként is a legnagyobbak között tartották (tartják) számon. Első műveire a német késő romantika hatott. 1906-ban kezdte el Kodály Zoltánnal népzene gyűjtő munkáját. A romantikus hagyományokkal szakítva, a népzene támaszkodva új zenei stílust alakított ki. A Tanácsköztársaság alatt – Dohnányihoz hasonlóan – ő is a zenei direktórium tagja lett. Ettől függetlenül 1935-ben – zenetudományos munkásságáért – tagjai közé választotta a Magyar Tudományos Akadémia. A hatalomhoz azonban másként viszonyult, mint Dohnányi Ernő. A harmincas évek második felében szemben állt az olasz és német orientációt képviselő magyar kormányokkal, majd feleségével, Pásztor

¹ A tanulmányunk nem feladata a zenetudósok munkásságának részletes elemzése. A dolgozat „csupán” az elit és a politika viszonyát mutatja be.

Ditta zongoraművésszel 1940-ben az Amerikai Egyesült Államokba emigrált.

Kodály Zoltán zeneszerző, zenetudós, a Zeneakadémia tanára 1905-ben kezdte meg népdalgyűjtő munkáját. A Tanácsköztársaság alatt ő is bekapcsolódott a zenei direktórium tevékenységébe, amiért meghurcolták, de állását végül nem veszítette el. 1940-től a Magyar Tudományos Akadémián folytatta a Bartók által megkezdett népdalgyűjtések rendezési munkáját. 1943-ban ő is az MTA tagja lett. A húszas évek közepétől foglalkozott a zenei művelődés ügyével, a zenetanítás reformjával.

A korszak kiválósága volt Bartók hangversenypartnere, műveinek propagálója, Szigeti József hegedűművész, aki 1940-től szintén az Egyesült Államokban élt. A Bartók és Kodály által fémjelzett zenei életbe és népdalgyűjtésbe kapcsolódott be Weiner Leó és Siklós Albert tanítványa, Farkas Ferenc is. Molnár Antal brácsaművész, zeneszerző és zenetoretikus – Bartók és Kodály ösztönzésére – Erdélyben és a Felvidéken gyűjtött népzene. Új paradigmát „vitt” a zenetudományba azáltal, hogy elsőként kutatta a zenetörténet szociológiai aspektusait. Számos művében foglalkozott a zene társadalmi problémáival. Tudományos munkája révén így nemzetközileg is az első zeneszociológusok közé tartozott.

A sort folytathatjuk azzal, hogy Lajtha László világhírű népzene kutató életműve is szervesen illeszkedett a XX. század népzenei hagyományaira támaszkodó zenekultúrájába. Kodály tanítványa volt Bárdos Lajos, hangszeres és vokális művek szerzője, aki 1928-tól a Zeneakadémián is tanított. Bárdos a Magyar Kortárs folyóirat 1931-es megalapítója és szerkesztője is volt.

A zeneművészeti elitnek voltak olyan tagjai – mint például Dohnányi tanítványa, a hagyományos zene minden műfajában alkotó zeneszerző, Kósa György –, aki a zsidótörvények időszakában nem taníthatott a Zeneakadémián. Nem tartozott a hatalom kegyeltjei közé az egykori Koessler-növendék, a Schönberghez és köréhez közel álló, a modern Bartók és a „folklorista” Kodály közötti különbségeket hangsúlyozó Jemnitz Sándor sem, aki a két világháború közötti időszak egyik legjelentősebb zenekritikusa és zenetörténész volt, s aki a Munkás Dalosszövetséget is vezette. A Bartókkal és Kodállyal egyaránt jó kapcsolatban lévő Tóth Aladár zenetörténész feleségével, Fischer Annie zongoraművésszel politikai okokból svédországi emigrációba kényszerült. Ugyancsak

a modern zeneszerzők és előadóművészek csoportjába tartozott Kadosa Pál zongoraművész, komponista. Zeneszerzői munkásságára komoly hatást gyakorolt Bartók és Kodály művészete is, elsősorban mégis a német neoklasszicizmus követőjeként tartják számon.

A zenetudományos elit baloldali, a kommunistákhoz közel álló tagja volt Szabolcsi Bence, Kodály Zoltán, Weiner Leó és Siklós Albert tanítványa, aki nemcsak zenekritikusként és szerkesztőként, hanem zenetudósként is jelentős eredményeket ért el. Fiatalon a Duna-menti országok régi magyar zenetörténeti jelenségeit és összefüggéseit kutatta.

A háború befejezése után, a demokrácia kiépítésének kezdetén zömmel a felsorolt személyek alkották a zenetudományos elitet.

Igazolás és B-lista

A többi tudományos elitcsoporttal összehasonlítva a zenetudományos és zeneművészeti elit volt 1945 után politikailag a legkevésbé aktív, illetve a hatalom iránta „érdeklődött” a legkevésbé. A zenei elit jellemzője volt az is, hogy a Horthy-korszakban a szélsőjobboldali vagy fasiszta szervezetekben nem exponálódtak a csoport tagjai. Ugyanakkor sem a politikai erők, sem a szakmai csoportok nem tekinthettek el attól, hogy feltárják a zenetudományos elit két világháború közötti szerepvállalásának pontos részleteit – annak érdekében, hogy ki tudják jelölni a csoport helyét a demokratikus Magyarország keretei között. A pártoknak az elit megnyerése mellett érdeke volt a kompromittálódottak felelősségre vonása (ha voltak ilyenek). Az Ideiglenes Nemzeti Kormány több rendeletet hozott; ezek közé tartozott a közalkalmazottak, majd a magánalkalmazottak igazolásáról szóló rendelet.² A politikai erők ugyanakkor tudták, hogy Magyarország demokratizálása és modernizálása az elit nélkül nem lehetséges. A rendelet ezért – viszonylag korrekt módon – nem általában a Horthy-korszakban, csupán az 1939-től 1945-ig terjedő időszakban tanúsított (esetleges) „helytelen magatartást” vizsgálta. Az igazolás megindításával – mint célkitűzéssel – a demokratikus pártok (és az elit) nagyrészt egyetértettek, az igazolás módja körül azonban vita bontakozott ki. Az igazolás a magyar felsőoktatásban először a Pázmány Péter Tudományegyetemen kezdődtek meg 1945. március

² Magyar Közlöny, 1945. 1. no.

7-én.³ Egy jó hónappal később, április közepén a Zeneművészeti Főiskolán is kezdetét vette az igazolási eljárás. A Zeneakadémián folyó igazolásokkal azonban csak a kisgazdapárti sajtó foglalkozott, és kérlelhetetlen radikalizmust sürgetett e téren.⁴

A zenei elit igazolása során a legszigorúbban azt a Dohnányi Ernőt vonták felelősségre, aki 1944-ben elhagyta az országot. Dohnányit háborús bűnösnek minősítették, noha az őt ért vádak nagyrészt igaztalanok voltak. Dohnányi háborús bűnössé nyilvánításában meghatározó szerepe volt a Szociáldemokrata Pártnak.⁵

Nagy vihart kavartak a Zathureczky Ede főigazgatóval kapcsolatos hírek (illetve híresztelések) is. Igazolásával kapcsolatban ugyanis különböző vélemények láttak napvilágot. Kiderült azonban, hogy Zathureczky semmilyen háborús bűnt nem követett el, épp ellenkezőleg: részt vett a Szent-Györgyi Albert nevével fémjelzett kiugrási-ellenállási csoport tevékenységében – így végül felmentették. A bizottság döntését az is indokolhatta, hogy fontos szerepet szántak Zathureczkynek Magyarország zenei életének újjászervezésében.⁶

Egyetemi reformelképzelések és változások a Magyar Tudományos Akadémián

Az első egyetemi-főiskolai reformtervek megvitatására 1945 áprilisában – a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt kezdeményezésére – a debreceni nevelők szakszervezetének kétnapos értekezletén került sor.⁷ Mivel a háború utáni művelődéspolitikai legfontosabb feladatának a közoktatás demokratizálását tartotta, ezért a felsőoktatási reformjavaslatok elsősorban a pedagógusképzés kapcsán fogalmazódtak meg. A pedagógusképzés átalakításával valamennyi politikai erő egyetértett. Ugyanakkor a debreceni tanácskozás egyáltalán nem foglalkozott a zenei képzéssel. Németh László – a Nemzeti Parasztpártban aktívan politizáló Illyés Gyula felkérésére írt tanügyi tervezetében – intézményi változást tartott szükségesnek a művészeti képzés terén is. Németh jogos követelés-

nek gondolta a zenei, művészeti, a színészi, esetleg még az építészmérnöki főiskolák összevonását is egy egyetemre, az úgynevezett Művészegyetemre.⁸ A Németh László-féle reformtervezet azonban a zeneművészeti képzéssel foglalkozott a legkevésbé. Mivel a háború után a művészeti képzésre nehezedett a legkisebb társadalmi nyomás, ezért politikai szempontból sem vált kiemelten fontos feladattá a felsőfokú zenei oktatás átalakítása.

A debreceni tanácskozás után nem sokkal, 1945. április 20-án a híres művészetkritikus, Kállai Ernő tett ugyan javaslatot a Kis Újságban a felsőfokú oktatás átalakítására, de a zenei képzés kapcsán ő sem állt elő új javaslattal.⁹ Május 29-én a Kis Újságban jelent meg Zathureczky Ede főigazgató javaslata a zenei felsőoktatással – konkrétan: a Zeneművészeti Főiskola irányításával – kapcsolatban.

A Zeneakadémia vezetője azt indítványozta, hogy a főiskola vezetését egy öttagú direktórium vegye át Veress Sándor, Waldbauer Imre, Zathureczky Ede, Böszörményi Nagy Béla és Bárdos Lajos irányításával.¹⁰

Az Operaház példája nyomán a Zeneművészeti Főiskolán is bizalmi testületet választottak. Az úgynevezett Zathureczky direktórium eredeti összetétele nem sokkal később módosult.¹¹ A bizalmi testület mellett egy hét tagból álló bizottságot is létrehoztak. A Zeneművészeti Főiskolán így két irányító szerv is alakult. Egyrészt a bizalmi testület, másrészt egy öttagú bizottság. A bizalmi testület elnöke Gabriel Ferenc lett. Tagok voltak: Arany Sándor, Gaál Ferenc, Kókai Rezső, Turay Peregrin és Vásárhelyi Zoltán. A héttagú bizalmi testület egy időben öttagú bizottságot is választott a Főiskola új szervezeti szabályzatának előkészítésére. A bizottság tagja lett: Kókai Rezső, Veress Sándor, Gaál Endre, Harmat Artúr és Waldbauer Imre. A szervezet tevékenységébe a főiskola főigazgatója, Zathureczky Ede is bekapcsolódott. Az intézmény tanárai között ugyanakkor mozgalom indult az egységes, egyetemszerű csúcsszervezetbe való tömörülés érdekében.¹²

A névsorokból látható, hogy a Zathureczky-féle 5 tagú bizottságból csak Veress Sándor és Waldbauer

3 *Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem története 1945–1970*, szerk. SINKOVITS István, ELTE, Budapest, 1972, 20.

4 Kis Újság, 1945. április 19.

5 BREUER János: *Negyven év magyar zenekultúrája*, Zeneműkiadó, Budapest, 1985, 63.

6 Szabad Nép, 1945. május 20.

7 Párttörténeti Intézet Archivuma (PTI. Arch.) 274-21/72

8 NÉMETH László: *A kísérletező ember*, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973, 357.

9 Kis Újság, 1945. április 20.

10 Kis Újság, 1945. május 29.

11 Május 29-én hozták nyilvánosságra a direktórium eredeti névsorát. – Július 7-én a Népszava már arról számolt be, hogy személyi változások történtek a bizottságban.

12 Népszava, 1945. július 7.

Imre került be a testületbe. Közülük Veress Sándor kiváló eredményeket ért el a népzene kutatás területén, valamint a korszerű nemzeti zenepedagógia megalapozásában. Waldbauer Imre pedig szintén nemzetközileg elismert hegedűművész volt. Az „új” tagok közül Kókai Rezső mint zeneszerző jó szakember volt, később a Magyar Rádió zenei osztályának vezetőjeként vált ismertté. Szakmai szempontból magas színvonalat képviselt Harmat Artúr karnagy–zeneszerző, aki már 1924-től a Zeneművészeti Főiskola tanára volt. Alkotómunkájának részeként számos egyházi zeneművet komponált, és sok szaktanulmányt írt. Vásárhelyi Zoltán zeneszerző, karnagy pedig 1938-tól vezette a korabeli munkáskórusokat.

A II. világháború utáni felsőoktatási átalakulás időszakában több professzori kinevezésre is sor került. 1945–1946-ban a Zeneművészeti Főiskolán azonban csak két új tanár kapott katedrát: Kadosa Pál és Szabolcsi Bence. A „modern” zeneszerzőként (és előadóművészként) számon tartott Kadosa a zongora fő-tárgy tanára volt a Zeneakadémián, Szabolcsi Bence pedig zenetörténeti tárgyak oktatójaként lett professzor.¹³ A professzori kinevezések körül nem alakult ki még politikai és sajtópolémia, és a tanári kart sem érte olyan támadás, mint az ország többi egyetemén.

A zenetudomány akadémiai pozíciói viszont sokat javultak azáltal, hogy az MTA 1945. május 28–30-i nagygyűlésén Kodály Zoltán és Bartók Béla az Akadémia rendes tagja lett.¹⁴ A magyar Külügyminisztérium azzal is kifejezésre juttatta Bartók erkölcsi elismerését (tudományos megbecsülése mellett), hogy 1945. július 10-én szóbeli jegyzékben kérte a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot: biztosítsa a zeneszerző és felesége hazatérését. A Bartók-házaspáron kívül más zenei kiválóság, köztük az 1921-től az USA-ban élő Ormándy Jenő repatriálását is kezdeményezte a Magyarok Világszövetsége. Ám végül sem Bartókék, sem a Hubay-tanítvány Ormándy nem tért haza. A világhírű hegedűművész–karmester 1985. március 12-én halt meg Philadelphiában.

A magyar zenetudomány elismerését jelentette az is, hogy 1946 júliusában Kodály Zoltán került a Ma-

gyar Tudományos Akadémia élére. Kodály elnöki megbízatásának többek között azért is volt nagy jelentősége, mert megválasztásakor úgy tűnt: megoldódhat a természet- és társadalomtudósok között akkor már közel két éve zajló súlyos konfliktus.¹⁵ Hatalmas tudományos és erkölcsi sikerként értékelhető, hogy az Akadémia tagválasztó és tisztújító közgyűlése egyhangúlag Kodály Zoltánt választotta elnökének (az intézmény másodelnöke Szent-Györgyi Albert lett, Voinovich Géza pedig főtitkárként folytatta tevékenységét¹⁶). Kodály további tudományos megbecsülését jelzi, hogy az Akadémia négy tiszteleti tagja közé őt is beválasztották.¹⁷

A zenei elit közéleti szerepvállalása

Mivel a háború utáni magyar kultúr diplomáciának kiemelt területe volt a zenediplomácia, nem meglepő, hogy a zenetudományi elit és a zeneművészek aktív szerepet vállaltak az 1945 és 1946 folyamán létrejött civil szervezetekben, baráti és művelődési társaságokban. Az első, külföldi országokkal kapcsolatokat kiépíteni és ápolni szándékozó társaság az 1945. július 9-én, a Pázmány Péter Tudományegyetemen létrejött Magyar–Szovjet Művelődési Társaság volt. A Társaság előkészítő bizottságának elnöki tanácsában jelen volt Kodály Zoltán is¹⁸ (rajta kívül pedig a zenetudományos elit olyan kiválóságai, mint Bárdos Artúr, Lajtha László, Vedres Márk, Waldbauer Imre, Zathureczky Ede, továbbá Palló Imre¹⁹).

A szovjet kapcsolat kiépítésének fontossága magyar részről a kultúra és a tudomány minden területén megfogalmazódott. Nem véletlen, hogy az együttműködés jelentőségének hangsúlyozása jellemezte a Társaság 1946. július 7-én, a Zeneművészeti Főiskolán tartott országos kongresszusát is.²⁰ Mivel Magyarország számára a zenediplomácia kiemelten fontos volt, Gyöngyösi János külügyminiszter 1946 augusztusában kívánatosnak tartotta, hogy a magyar–szovjet kulturális kapcsolatok kiépítése céljából prominens zeneművészek vendégszerepeljenek a Szovjetunióban.²¹ A zenei kapcsolatokra tett magyar kezdeményezésre a szovjet fél udvariasan, de

13 Mindkét kinevezéssel kapcsolatban elmondható, hogy a dokumentumok nem a hivatalos Magyar Közlönyből származnak, hanem indirekt források bizonyítják a tanárok előléptetéseit.

14 *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973*, összeállította: FEKETE Gézáné, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1975, 549.; N. SZABÓ József: *Magyar kultúra – egyetemes kultúra. Magyarország kultúr diplomáciai törekvései 1945–1948*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998, 126–127.

15 Népszava, 1946. július 1.; Népszava, 1946. július 4.

16 Szabad Nép, 1946. július 27.

17 *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1975*, i. m., 549–550.

18 Szabad Nép, 1945. március 3.

19 Új Magyar Központi Levéltár (UMKL) XIX-I-1 e. 1945-9116

20 Népszava, 1946. július 5., 7.

21 UMKL XIX-I-1 i. 1946-10 2220; UMKL XIX-I-1 e. 1946-96835

tartózkodóan reagált. A magyar zenei elit aktivitása a politikai életben 1947 őszén bekövetkező negatív kommunista változások hatására azonban csökkent, illetve megszűnt. Waldbauer Imre 1946-tól már az USA-ban élt; Bárdos Artúr szintén az amerikai emigrációt választotta. A magyar–szovjet kapcsolatokban meghatározó szerepet játszó Magyar–Szovjet Művelődési Társaság 1947-től kezdte elveszíteni korábbi súlyát, vezetésében már csak baloldali, illetve kommunista kötődésű személyeket találunk. A változást bizonyítja az is, hogy amikor a Társaság 1947 szeptemberében delegációt vitt a Szovjetunióba, a zenei elitet csak a svédországi emigrációból 1946-ban hazatért Tóth Aladár, az Operaház igazgatója képviselte.

1947 ősztől a Magyar Kommunista Párt megkezdte a diktatúra kiépítését, ezért arra törekedett, hogy minden olyan erőt és személyt kiszorítson a közéletből, aki célkitűzéseivel nem ért egyet. Mindez jól megmutatkozott a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság 1947 novemberében „megválasztott” legfelső vezetésének összetételében. Ekkor az elnökségnek már egyetlen zenetudós és zeneművész tagja sem volt.²² Az is természetesnek nevezhető, hogy a diktatúrával nem azonosuló elit távol tartotta magát az „új” szerveződésektől.

A zenetudomány képviselői fontos szerepet vállaltak a Magyar–Román Társaságban is. A Györfly István Kollégiumban 1945. szeptember 21-én alakult Társaság elnöke Kodály Zoltán lett, és a választmányi tagok között ott találjuk Farkas Ferencet is. Nem véletlen, hogy Kodály lett az elnök, mert a két Kárpát-medencei ország a közös zenei gyökerek miatt érdekelt lehetett a kulturális együttműködés megteremtésében. Bartók Béla mellett Kodály Zoltán zenetudományi munkásságával eddig is sokat tett a magyarokat és románokat elválasztó válaszfalak lebontásáért.²³ A másik oldalon is voltak hasonló törekvések. Az sem tekinthető véletlennek, hogy az 1945 novemberében létrejött Román–Magyar Társaság vezetésében szintén szerepet vállalt egy nemzetközi híró zeneszerző: George Enescu.²⁴

A Magyar–Román Társaság 1946. február elején rendezte meg első rádióadását, amelyen Kodály Zoltán tartott bevezető előadást.²⁵ Magyar–román vonatkozásban nagy jelentősége volt az 1946. március 14. és 17. között megtartott bukaresti filmnapoknak, illetve a Magyar Népi Szövetség Emlékünnepélyének, amelyet március 15-én rendeztek meg. Itt is fontos szerepet kapott a zene: fellépett a Waldbauer–Kerpely vonósnegyes, Bartók–Kodály estre került sor, emellett Zathureczky zenéjét is meghallgathatták a résztvevők. A hangverseny szünetében a delegáció vezetője, Keresztury Dezső vallás- és közoktatási miniszter a modern magyar zeneművészetről tartott előadást. A delegáció azt is feladatának tekintette, hogy felkeresse Erdély magyar lakta területeit. A magyar kultúra pozíciója szempontjából fontos állomásként értékelhető, hogy 1946. április 9-én Kolozsváron megnyílt az Állami Magyar Zeneakadémia.²⁶

1946 tavaszán már kiépültek a magyar–román zenei kapcsolatok. Április 24-én Budapestre érkeztek a bukaresti opera művészei, április 25-én pedig a magyar operaház művészei utaztak Bukarestbe.²⁷ A magyar zenetudomány képviselői nemcsak a kulturális közeledés érdekében tettek igen sokat, hanem felléptek az 1946 őszén már jelentkező román sovinezély ellen is. Ebben a helyzetben a magyar szellemi kiválóságok – köztük Kodály Zoltán és Kárpáti Aurél színházi kritikus – felszólították a magyar–román barátság híveit, hogy emeljék fel szavukat a párizsi béketárgyalások kapcsán Romániában kibontakozó gyűlölködés ellen.²⁸

Kodály Zoltán nemcsak a Magyar–Román Társaságnak lett az elnöke, hanem a Magyar–Angol Társaságnak is. A magyar–angol zenei kapcsolatok azonban meglehetősen visszafogottak maradtak ebben a korszakban.²⁹ 1946 őszére kiépültek a magyar–svéd zenei kapcsolatok, amelyeket pozitívan befolyásolt a Svédországban élő emigráció. Az együttműködés azt követően is folytatódott, hogy 1946. május 26-án több évi kényszerű távollét után hazatelepedett Tóth Aladár és felesége, Fischer Annie.³⁰

22 *Nemzetgyűlés Naplója*, I. kötet, Hiteles Kiadás, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Kiadója, Budapest, 1946, 24–25.; UMKL XIX-I. 1 e. 1946-88-531

23 *A magyar irodalom története 1945–1975*, I. kötet (*Irodalmi élet és irodalomkritika*), szerk. BÉLÁDI Miklós, Akadémiai, Budapest, 1981, 69.

24 UMKL XIX-I-1 e. 1946-70729

25 Szabadság, 1946. március 22., 24., 27., 30.; Népszava, 1946. március 6.

26 Szabadság, 1946. április 25., 26.

27 Szabad Nép, 1946. október 6.

28 UMKL XIX-I. 1 e. 1948-238899; UMKL XIX-I-1. 1946-96901

29 BREUER János: *Negyven év zenekultúrája*, i. m., 83.; UMKL XIX-I-1 e. 1947-178380

30 UMKL-XIX-I-1 i. 1946-25371

Illusztráció Kiss Ferenc Papó zenedéje című könyvéhez

Az új kulturális vezetés – a zene kiemelt kultúr-diplomáciai jelentősége miatt – már 1945-től fontosnak tartotta a magyar részvételt Franciaország zenei életében. (A magyar zenekultúrát elsősorban Bartók zenéje és zenetudományi munkássága reprezentálta a franciáknál.) 1946 elején pedig lényegesnek tekintette azt is, hogy muzsikusaink részt vegyenek az 1946. évi Genfi Zenei Versenyen, amelyet szeptember 20. és október 5. között rendeztek.³¹ A rendezvényen a magyar előadóművészek kiválóan szerepeltek.³² A két világháború között nagyon jól működő magyar–olasz kapcsolatokat 1945–1946-ban még nem sikerült aktivizálni. Viszonylag megkésve, csak 1947. március 17-én adta egyik legjelentősebb hangversenyét a Római Magyar Intézetben Zathureczky Ede. Ugyancsak 1947 tavaszán került sor Kodály Zoltán olaszországi hangversenyére. A hangversenynek – szakmai értelemben vett fontosságán túl – kulturálpolitikai jelentőséget is tulajdonítottak, mert a magyarság ügyének kimondhatatlanul sokat használt Kodály megjelenése.³³

A magyar–török együttműködés alapját Bartók Béla teremtette meg azzal, hogy az 1930-as években Törökországban népzeneét gyűjtött, és a kutatás során

értékes dallam-megfeleléseket talált a két nép zenéjében. Munkáját amerikai emigrációja, majd 1945. szeptember 26-án bekövetkezett halála miatt azonban nem tudta folytatni.

Annak ellenére, hogy Magyarországon mindig nagy jelentősége volt a zenediplomáciának, és a társadalomban fontos szerepet játszottak a civil szervezetek, a diktatúra létrejöttével mindkét terület „leépült”. A zenediplomácia a Kádár-korszakban ismét felértékelődött, a civil szerveződések azonban csak a rendszerváltozás után aktivizálódtak újra.

*

Összegzésként megállapítható, hogy a II. világháború utáni rendszerváltozás idején – a többi tudományos elitcsoporttal összehasonlítva – a zenetudományi elitnek kevesebb konfliktusa volt a politikával és a hatalommal. A pártok részéről is feltűnően kevés támadás indult a zenetudósok ellen. A demokráciába történő viszonylag zökkenőmentes átmenet okát abban látjuk, hogy a zenei elit – néhány esettől eltekintve – politikailag nem kompromittálódott a két háború közötti időszakban. A Szálasi-féle szélsőjobboldali irányzat sem gyakorolt vonzó hatást erre a csoportra. Az igazolások idején előfordult néhány „felelősségre” vonás, de később tisztázódott, hogy ezeket jórészt átgondolatlanul indították el. A B-listázás sem eredményezett lényeges változásokat a zenei elit körében.

A felsőoktatás tervezett átalakítása, az egyetemi reformelképzelések sem hoztak különösebb módosulást a főiskolai szintű zenei oktatás területén. A magas színvonalú, kis létszámú képzés a politikai erőket – ideértve az 1947-től egyeduralgoddá váló MKP-t – sem tette érdekeltté abban, hogy előtérbe helyezték a zenetudomány ügyét. Az elit jellegű zenei képzés nem volt kitéve olyan politikai kihívásoknak, mint a legtöbb – viszonylag nagy hallgatói létszámmal rendelkező – egyetemen és főiskolán. A többi tudomány- és szakterülettel összehasonlítva nem kellett radikálisan átalakítani a Zeneművészeti Főiskola tanári karát sem, ezért néhány új professzori kinevezéstől eltekintve nem volt indokolt az oktatói kar „átszervezése”. Mivel a reformtervezetek nem függték össze közvetlenül a képzés szakmai jellegével és színvonalával, az átalakítási elképzelések leginkább az irányítási mechanizmust kívánták módosítani.

31 UMKL-XIX-I-1 i. 1946-71631

32 UMKL-XIX-I-1 e. 1947-68614

33 UMKL-XIX-I-1 e. 1947-36375